

veže hiš Mestni trg št. 34 (pri Fidelčku), št. 37 (pri Benedičiču), št. 38 (stari farovž), št. 39 (pri Kocelitu), št. 6 (pri Minčenku) in št. 7 (pri Kašmanu); Spodnji trg št. 4 (Prajerca), št. 5 (pri Klobčarju) in št. 29 (pri Krenerju);

okna s podboji pri hišah Mestni trg št. 32 (Krona, na dvorišču in v južni steni) in št. 8 (pri Flisu, zadaj);

notranjščine hiš Mestni trg št. 37 (pri Benedičiču); Spodnji trg št. 6 (pri Petrcu) in št. 15 (pri Matajcu).

Clen 4

Zaradi značilnih in estetsko učinkujočih pogledov na mesto morajo ostati preostala zemljišča med Kidričevo in Staro cesto ter med Staro cesto in Selščico od Suškega do Lahovega mostu nezazidana; med Staro cesto in Soro od Suškega mostu navzdol smejo imeti hiše le eno nadstropje; tudi v vsej ostali okolici mestnega jedra morajo biti nove stavbe v estetskem razmerju s starim delom mesta, tako da se stari del skladno vključuje v novo večje naselje.

Clen 5

Brez posebnega dovoljenja ni dovoljeno v mestu nobeno izkopavanje in višinsko spreminjanje terena. Vse arheološke najdbe na ozemlju občine Škofja Loka je treba takoj prijaviti nadzornemu organu, imenovanem v naslednjem členu.

Clen 6

V smislu 10.—12. člena splošnega zakona o varstvu kulturnih spomenikov poverja ObLO Škofja Loka nadzorstvo nad izvajanjem določb tega pravilnika upravnemu odboru Muzejskega društva v Škofji Loki. Za dovoljenja ObLO Škofja Loka glede gradenj in adaptacij na ozemlju mesta je potrebno soglasje imenovanega nadzornega organa, ki po potrebi priteguje k sodelovanju pristojni zavod za spomeniško varstvo. Upravni odbor Muzejskega društva opravlja tudi nadzorstvo nad ohranjanjem in vzdrževanjem kulturnih spomenikov na vsem ozemlju občine Škofja Loka.

Clen 7

Proti kršiteljem določb tega pravilnika bo ObLO Škofja Loka nastopal v smislu 47.—50. člena splošnega zakona o kultur-

nih spomenikih. Od vsakega kršitelja bo dosledno zahteval, da odstrani vse posledice kaznivega dejanja in vzpostavi prejšnje stanje, ali pa bo to storil sam na njegove stroške.

SPOMENISKI PROBLEM SKOFJE LOKE

Ce tehtamo vrednost naših srednjeveških mest po čistosti tlorisnih zasnov, ki jim je prizanesla novejša zgodovina, in po značilni legi, potem sodi nedvomno Škofja Loka med prva urbana naselja v Sloveniji. Postavljena na terasah ob sotočju obeh Sor, zavarovana s tremi gradovi, od katerih sta dva v razvalinah (semkaj ne štejem obeh dolinskih gradov v okolici), je izredno pričevalen dokument srednjeveškega urbanizma. Podobno kakor sorodna mesta na vzvišenih legah v zavetju gradov, šteje med tiste zasnove, ki jim tudi okoliška, pogosto dovolj anarhična razširitev v okolici ni bistveno pokvarila glavnih pogledov na celoto. Vendar s tem še zdaleč ni izčrpan pomen Škofje Loke. Če namreč naša mesta primerjamo glede na stopnjo in relativno število dobro ohranjenih starih meščanskih hiš iz predbaročne dobe, potem sodi Loka na prvo mesto v Sloveniji. Nova pozidava ali vsaj temeljita rekonstrukcija mesta po znani katastrofi v začetku 16. stoletja, relativno gospodarsko zatišje prihodnjih stoletij, v zadnjih desetletjih po obnovi gospodarske moči in življenja pa muzejska in spomeniška tradicija kraja, to so razlogi za tako stanje. V nobenem slovenskem mestu nimamo take množice ne le dokumentarno v nadrobnostih, marveč v miljejski celoti ohranjenih stavb iz 16. stoletja, zaradi česar predstavlja Loka našo najznačilnejšo poznogotsko — ali bolje alpskorenesančno — pozidano mestno celoto.

Ker se po prvih posegih pripravila v bližnji prihodnosti sistematična regeneracija tega starega mesta, ne bo odveč, da skušamo na kratko opozoriti na nekatera temeljna načela, ki bi jih kazalo pri takem delu upoštevati.

Trgi in ulice — prometna ureditev

Promet, tako lokalni kakor zlasti tranzitni, po vsem videzu Loke ne bo posebno prizadel. Odločitev, da se tranzitni promet spelje preko Spodnjega trga, je dva-

krat ugodna. Prvič zato, ker na tej progi ni takih ovir, da bi mogli predvidevati kaka pomembna rušenja zgradb, v samem mestu ni nepreglednih krivulj in tesni, po opustitvi Grabna kot sestavnega dela transverzale tudi ne znatnih višinskih razlik. Ta spodnja cesta je utrjena z asfaltom. Drugič pa prav ta odločitev izolira mestno jedro v glavnem za pešca ter omogoča spoštovanje vseh starih vrednot, dostopov, Mestnega trga in obzidave. Zaledje Poljanske doline, kamor vodi ta transverzala, vsaj za dolgo dobo ne bo narekovalo sprememb, ki bi kakor koli posegale v dobro ohranjeni mestni ornament.

Ob tem so se še pojavljali pomisleki, ali vendar ne bi kazalo na ustrezen način — s podhodi za pešce ali celo s spodrežanjem celih blokov — prometno razbremeniti ozki dostop od Kamnitega mostu na Mestni trg. Pobudo za taka razmišljanja sta nedvomno dala Ljubljana in Kranj, kjer so v ožinah Pod Trančo, deloma na Mestnem trgu in na začetku Prešernove ulice na tak način poskušali olajšati prehode. Čeprav so take rešitve ponekod nujne, se jih je treba načelno izogibati. Zakaj s perforiranjem stavb v obliki lokov ali odprtin na novih nosilcih se odrekamo temeljnemu načelu naše historične arhitekture, ki stoji s svojo maso na tleh; izjema je pri nas Novo mesto z arkadnim trgom, ki pa za srednji vek ni izpričan. S predlogom za tranzit po Spodnjem trgu in z nameravanjem mostom, ki bi zvezal avtobusno postajo z jedrom mesta, so kajpak kakršni koli posegi, ki bi okrnili stavbne mase v ožinah dostopov po Blaževi ulici na Mestni trg, ali tudi predori, odveč.

Posebno poglavje je površinska obdelava Mestnega trga kot loškega središča. Tudi zanj je bilo slišati predloge po bistvenih spremembah: trg naj bi izravnali, povečane višinske razlike ob izteku pri znameniti Homanovi hiši premostili z diferenčnimi stopnicami v vsej širini prehoda na Spodnji trg, na podoben način pa tudi premagali razlike ob hišah v severni gradbeni črti. S tako obravnavo bi šle v izgubo nenadomestljive vrednote: uničena bi bila napetost trga, ki dobro odraža naravno strukturo pobočja in s tem dokumentira prilagodljivost srednjeveškega urbanizma terenu, severne hiše bi po nepotrebnem pokazale del temeljev, zlasti Homanova hiša pa bi se za poglede s trga pogreznila v tla. Resnica je, da bi bilo mogoče pri taki izravnavi trga misliti na kako reprezentlačno tlakovanje, ki naj bi nadomestilo sedanji nagubani asfalt,

da bi torej mogli govoriti o poplemenitju trga v talni površini. Tendence v podobnih smereh smo doživeli v več krajih pri nas (na primer Plečnikovo stopnišče na Roženskem klanecu v Kranju), a povsod s pogubnim rezultatom: poplemenitenje, ki so ga v prvih povojnih letih nekateri pri nas zagovarjali, je načelno nedopustna stvar, posebej če gre pri tem za zabrisovanje ali celo uničevanje spomeniških vrednot. Imamo pa v Sloveniji dva primera, ki dobro nakazujeta tudi rešitev loškega trga: Ptujski trg ob »prangerju« je ob tlakovanju s kockami, ki pomenijo v sodobnih prometnih pogojih logično nadomestilo za prvotne »mačje glave«, ohranil svoje prvotne krivine, podobno pa je bilo cestišče obravnavano v stari Ljubljani, kjer so vrh tega pravilno odpravili Pod Trančo tudi pločnike, obdržali pa »mulde«. Takšno obravnavanje, ki bi upoštevalo vzdolžno »muldo« (ta deli vozni del trga od tržnega), bi bilo za loški trg edino sprejemljivo; poleg tega, da spoštuje vse bistvene lastnosti trga, zagotavlja dobro čiščenje in trajnost površine. Neposredna okolica Homanove hiše, ki ji je treba dati nujen življenjski okvir, bo seveda težko prebila brez primerne terasne ureditve; ta bi lahko zagotovila tudi izluščenje dragocene stavbe iz tal.

Na koncu bi veljalo omeniti, da bi bilo treba poleg neznatnih korektur v višinah zlasti paziti na enotno sporočeno kritino, saj pasovi zarezne opeke na nekaterih hišah skladnost močno kvarijo.

Fasade (korekture, toniranje) in razsvetljava

Čeprav bodo potrebne nekatere korekture zlasti izložbenih odprtin tudi v stranskih ulicah, je jedro problema v ureditvi obeh trgov. Od prvotnega tipa izložbenih odprtin in vhodov (na koleno) je trenutno v Loki ohranjen oziroma viden en sam primer na Spodnjem trgu; gre za znani tip odprtine z ločnim zaključkom in kamnitim okvirom, kakršnega poznamo v mlajši varijanti v Kropi, kakršen je znan iz Valvasorjevih vedut in drugega grafičnega gradiva v Ljubljani in ki živi v dalmatinskih mestih. Poleg tega pa imamo v Loki celo vrsto portalov iz 16. stoletja in mlajših dob, nekaj baročnih, a največ klasicističnih. Deloma so se ohranile celo železne lopute, ki so se obdržale v mlajših variantah vse do prve svetovne vojne. Največja znamenitost Loke pa so gotovo številne hiše s konzolnimi pomoli, največkrat v vsej hišni fronti. Te fasade se

izražajo zgolj s svojo plastično maso, ki jo predirajo razmeroma majhne odprtine. Barok je dal poleg cerkva eno samo pomembno fasado — na starem župnišču. Novejše fasade niso nikjer oblikovane s tisto načičkano vsiljivostjo, da bi klicale po znatnejših korekturah.

S te strani, zlasti glede pritličnih odprtin, torej v Loki ne bo posebnih težav. Razen nekaj primerov namreč Loka ni uvedla tiste nadležne obloge lesenih vitrin, ki je skoraj popolnoma prekrila ljubljanske ulice, skorajda tudi ni pretiranih odprtin, ki bi jemale hiši podstavek, zadostno oporno maso. Razen tega hrani loški muzej celo vrsto dokumentov o starejši podobi ulic in trgov, tako da tudi morebitnih rekonstrukcij posameznih delov ne bo treba oslanjati zgolj na analogije. Ni dvoma, da se bo Loka na ta način lahko izognila poskusom in celo napačnim potem, ki so bile nujne v drugih naših mestih pri regeneraciji ulične podobe. Ne bo treba posnemati neustreznih modernističnih izložbenih odprtin in celo vrat z aluminijastimi okviri (ti sodijo v nove stavbe in v nove mestne predele), prav tako pa ne bo nobene potrebe po historiziranju, ki brez dokumentacije, po slabotnih in neprepričljivih analogijah na silo ustvarja »zgodovinsko« podobo ulice.

Niso pa za historično verno podobo uličnega in tržnega prostora odločilna samo razmerja med maso in odprtino, niso zanj pomembni le stavbni členi, marveč je treba upoštevati tudi strukturo ulične meje glede na gradivo. Tudi v tej smeri so v Loki osamljeni primeri »poplemenitena«: eno izmed hiš so v pritličju obložili z žaganim peščencem, pri drugi opazimo ponaredek rustike ometa in profilov v hotaveljčanu. So primeri, ko je mogoče opravičiti, denimo, zamenjavo ometanega okenskega okvira ali portala z ustreznim kamnom, vendar to ne sme postati pravilo; v nobenem primeru pa ni na mestu zamenjava ometane stene s kamnitno oblogo, ki jo najdemo v naših krajih zgolj v spodnjem varovalnem pasu. Pri nas so kamen uporabljali za vidnejše stavbne člene, zlasti za portale in deloma za okenske okvire, skoraj nikjer za vence in nikoli za stensko oblogo. Za razloček od takega »italijanskega« pojmovanja pa se naša arhitektura odlikuje po visoki kulturi ometa in tonske obravnave. S sporočeno strukturo stavbnega ostenja vrednost, mikavnost in zgodovinska pričevalnost naše arhitekture stoji in pade.

In še barvna podoba. Ne da se tajiti, da je to vprašanje vzbudilo v zadnjih letih precej večjo pozornost kakor préd

vojno ali kdaj koli doslej v zgodovini spomeniških prizadevanj. Toda pogosto je ta pozornost še zmerom premajhna. Se so primeri, ko arhitekti menijo, da je barvna podoba nevtralen element in da so zato upravičeni v tej smeri čisto subjektivni kriteriji. Vendar je znano, da toniranje stavbe (v splošnem torej barvna struktura) ni nevtravno vprašanje, marveč je njena bistvena sestavina, ki lahko arhitekturo nevtralizira, jo uniči ali interpretira. Zato je treba skrbno zbrati dokumente o vseh dosegljivih barvnih plasteh. Tak elaborat, na katerega se edino lahko naslanja študija barvne skale, mora biti sestavni del načrta o obnovi ulične podobe. V Loki se bo ta seveda morala ozirati na skalo 16. stoletja, ki po spomenikih v odločilnih odsekih prevladuje (kakor v stari Ljubljani barok, v Kamniku klasicizem). Tedaj se bo pokazalo, da poznogotska barvna tradicija, ki je podala roko bazočni v 18. stoletju, ne bo brez odločilnega deleža pri razlagi ljudskega rekla o »pisani« Loki.

Dalje razsvetljava. Zdaj lahko ugotovljamo, da je minila doba nekritičnega modnega vnašanja visečih fluorescenčnih svetil v stare ambiente (in celo na vas); po dobrem zgledu ljubljanskega Novega trga, vendar s skrbnejšo obdelavo svetlobnih teles (ki ne bi smela biti provizorna, saj bi jih potem morali čez dan snemati), predvideva program namestitev konzolnih svetil, ki bi se naslanjala glede na lokacijo na historične zglede, ko so bile luči nameščene ob hišnih vhidih; in če bi v najbolj ohranjenih ambientih tudi pomnožili kakšno ohranjeno formo, bi bil to manjši greh, kakor če bi na silo uvajali nedomišljene novotarije. Ker je v Loki na Mestnem trgu precej izložbenih oken, kjer so ohranjene železne lopute, pa je zato ulica ponoči za naš občutek nekam temačna, bi lahko osvetljena okna puščali odprta ter tako trgu zagotovili sodobnejše mestno lice.

Vprašanje notranjščin

Če se po mikavni podobi loških zunanjščin pomudimo pri notranjščinah, ne bomo pomodurani. Kakor na zunan, je tudi v notranji zasnovi Loka ohranila bistvene črte meščanskega stavbarstva prve renesančne dobe: obokane veže vodijo na pogosto z arkadami oblikovana dvorišča, v nadstropja se vzpenjamo po starinskih stopniščih. Zlasti motivi dvorišč so doživeli (poleg fasad in manjših adaptacij prostorov) v redkih primerih baročno obleko. Iz te dobe je tudi monumentalno

stopnišče v starem župnišču. V Loki je prava galerija arkad od vitkih rotovških do bahavo baročnih. Poseben odlok, ki bo navedel železen repertoar posebej pomembnih sestavin tudi v notranjščinah hiš, ne bi smel povzročiti nepotrebnega propadanja manjših, skromnejših elementov te vrste. Aktualna pa bo tu v prvi vrsti odstranitev novejših prezidav, ki tesnijo prvotne zasnove in slabšajo stanovanjske razmere. Bodo pa seveda primeri, ko bo treba žrtvovati nekatere starinske zasnove, da bi pridobili za sodobno življenje potrebne javne prostore. To se je že zgodilo z ureditvijo nove kino dvorane, podobno se obeta še v nekaterih primerih zlasti na Mestnem trgu. Jasno pa je, da bi bil za take dalekosežne posege potreben dovolj utemeljen program, ki bi zagotavljal staremu mestu, da ohrani značaj poslovnega in kulturnega središča.

Druge vprašanja regeneracije

Posebej velja omeniti v Loki negovanje, čiščenje in prezentacijo obrambnih naprav. Pozdraviti je treba namero, da se prvotni dostop na grad obnovi in nadaljevati začeto delo pri obnovi Grabna vse do gradu. Tokrat brez umetnega »friziranja«, saj Loka na tem mestu pogreša prav pristen trdnjavski zaključek in zeleni predah med starim in novim. Podobno bi morali reči tudi, denimo, za izluščenje obrambnih naprav ob obokanih vratih onkraj Kamnitega mostu, saj se tam v hišah dobro čutijo njihovi sledovi.

S tem in zlasti z regeneracijo notranjščin pa je treba povezati še drugo potrebo, ki bi bila odločilnega pomena za neoporečnost vseh posegov v mestni organizem: potrebo po temeljitem arhitektonskem posnetku mesta, po topografiji, po raziskavah nejasnih kompleksov. Če kljub uvidevnosti oblastnih in strokovnih krogov to delo še ni (razen zgodovinske osnove) moglo biti resno načeto, se mi zdi za to odločilna dva faktorja. Prvič tako delo ni brez stroškov, drugič pa je dolgo veljalo prepričanje, da bi bilo koristno zgolj za študij loške zgodovine. Odkar pa resno trka na vrata sistematična regeneracija, se potrebi po izčrpnem topografskem delu ni več mogoče upirati. Topografija, ki bo morala zabeležiti in oceniti ne le mestno zasnovo v celoti ali posamezne stavbe, marveč vsak zid in vsak stavbni člen, je po splošnem prepričanju nepogrešljiva osnova za sleherno načrtovanje in projektiranje, vsak dan jo

bosta potrebovala konservator in gradbeni inšpektor. Po njej bodo Ločani šele popolnoma poučeni o pomenu in ceni svojih prebivališč in svojega mesta, to pa more biti njihovi skrbi za negovanje spomeniške Loke, ki je lahko za zgled drugim mestom, samo v spodbudo.

Nace Šumi

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V KEVDERCU IN LUBNIŠKI JAMI

O novem arheološkem najdišču v Kevdercu na Lubniku smo poročali že v Loških razgledih leta 1959 (str. 83—88). Ponovna arheološka raziskovanja v Kevdercu in Lubniški jami pa so bila v juniju in juliju 1959. Denarna sredstva je dala na razpolago Spomeniška komisija OLO Kranj in loški muzej, ki je tudi vodil izkopavanja. Sodelovali so študentje arheološkega seminarja univerze v Ljubljani pod vodstvom prof. dr. J. Korošca. Strokovno vodstvo pa je v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je izkopavanja tudi finančno podprla, prevzel podpisani.

V Kevdercu smo raziskovali ves sprednji del jame, kjer smo slutili sledove predzgodovinske naselitve. Tako je bila prekopana vsa Južna dvorana pa tudi prostor, s katerim se zaključuje strma vhodna dvorana med Južno dvoranco in skalnato stopnjo na njeni severni strani. Sledove naselitve smo našli tudi sredi vhodne dvorane v črni mastni ogleni zemlji pod nekaj centimetrov debelo skorjo sige. Najlepše kulturne ostaline pa je hranila do 1 m debela humozna plast pod trimetrsko stopnjo, kjer preide jamski prostor v razpoko, polno nakapane vode. Omembe vredna je tudi najdba keramičnih fragmentov na treh mestih globlje v jami — v Dvorani z jezerom. Dasi gre tu za naplavljenе primerke, je najdba tembolj zanimiva, ker da misliti, da so kulturne ostaline naplavljenе tudi v sprednjem delu jame. Pri nadaljnjih raziskovanjih smo naleteli še na nekaj drugih momentov, ki podkrepujejo tako domnevo.

Izkopavanja v Kevdercu so leta 1959 spravila na dan še lepše arheološko gradivo kot dotlej. Vodilne najdbe so keramične. Po tehnični izdelavi in oblikovanju lahko razlikujemo grobo keramiko, ki je okornejša in pripada posodam večjih dimenzij, ter keramiko boljše vrste, ki jo predstavljajo fragmenti različnih manjših posod. Ti so skrbneje izdelani in praviloma je površina tako glajena, da se sveti.